

نقش آفرینی فرهنگ ایثار و شهادت در تحرک و توسعه جامعه اسلامی

سهیلا لشکری^۱، حبیب الله گل محمدی^۲

چکیده:

فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان یکی از ارزشمندترین ارکان هویت دینی، ملی و انسانی، نقش بی بدیلی در شکل گیری، پایداری و تعالی جوامع ایفا می کند. این فرهنگ که بر پایه فداکاری، از خودگذشتگی، ترجیح منافع جمعی بر فردی و جان فشانی در راه آرمان های والا استوار است، نه تنها در دوران های بحرانی مانند جنگ و انقلاب، بلکه در فرآیندهای بلندمدت توسعه اجتماعی، فرهنگی، علمی و اقتصادی نیز اثرگذار است. از منظر آموزه های اسلامی، مفاهیمی چون ایثار و شهادت جایگاهی رفیع دارند و در آیات متعددی از قرآن کریم، بر ارزش والای این ویژگی ها تأکید شده است. از سوی دیگر، رهبران فکری و دینی، به ویژه مقام معظم رهبری، پیوسته بر ضرورت نهادینه سازی این فرهنگ در میان اقشار مختلف جامعه، به ویژه در میان جوانان و دانشجویان، تأکید داشته اند. این مقاله با هدف بررسی ابعاد مختلف فرهنگ ایثار و شهادت، به ویژه نقش علوم انسانی در تبیین، ترویج و تعمیق آن، نگاشته شده است. در این راستا، ضمن تحلیل دیدگاه های دینی، اجتماعی و فرهنگی، به نقش میان رشته ای رشته هایی چون فلسفه، جامعه شناسی، تاریخ، روان شناسی، ادبیات و هنر در بازنمایی این مفاهیم پرداخته شده است. همچنین، چالش های پیش روی دانشگاه ها در بهره برداری از ظرفیت های علوم انسانی در زمینه نهادینه سازی این فرهنگ بررسی شده و راهکارهایی همچون تقویت آموزش های بین رشته ای، حمایت از پژوهش های کاربردی و بهره گیری از ابزارهای فرهنگی و رسانه ای برای ترویج مفاهیم ایثار و شهادت پیشنهاد شده است. یافته های این پژوهش نشان می دهد که احیای این فرهنگ، زمینه ساز تحکیم وحدت ملی، ارتقای مسئولیت پذیری اجتماعی، افزایش سرمایه اجتماعی و در نهایت پیشرفت پایدار در جامعه خواهد بود.

واژگان اصلی: فرهنگ ایثار، فرهنگ شهادت، توسعه، جامعه اسلامی.

۱. استادیار جامعه شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد ممسنی، دانشگاه آزاد اسلامی، ممسنی، ایران

lashkari36@yahoo.com

(نویسنده مسئول)

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

دانشگاه‌ها به‌عنوان مراکز اصلی تولید و گسترش دانش، نقش محوری در شکل‌گیری فرهنگ، تربیت نیروی انسانی متخصص و هدایت فکری جامعه ایفا می‌کنند. در این میان، علوم انسانی با گستره‌ای از رشته‌ها مانند فلسفه، تاریخ، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، ادبیات و هنر، بستر مناسبی برای تحلیل و تبیین مفاهیم ارزشی و اخلاقی فراهم می‌سازند. یکی از برجسته‌ترین این مفاهیم، فرهنگ ایثار و شهادت است؛ فرهنگی که ریشه در باورهای دینی، تاریخ حماسی و سنت‌های اجتماعی ملت‌ها دارد و در طول تاریخ، عامل پایداری، انسجام و تعالی جوامع بوده است (ساروخانی، ۱۳۹۱). فرهنگ ایثار و شهادت مفاهیمی همچون فداکاری، ازخودگذشتگی، پایبندی به اصول الهی و ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی را در خود جای داده است. آموزه‌های اسلامی نیز جایگاه والای این فرهنگ را مورد تأکید قرار داده‌اند. در قرآن کریم، آیاتی مانند آیه ۹ سوره حشر و آیه ۱۵۴ سوره بقره، بر فضیلت ایثار و جایگاه والای شهدا نزد خداوند اشاره دارند. شهیدان از نگاه قرآنی نه تنها مرده محسوب نمی‌شوند، بلکه زنده‌اند و تأثیر معنوی آن‌ها در جامعه تداوم دارد (قرآن کریم، ۲:۱۵۴). در آیه ۷۰ سوره نساء نیز شهدا در کنار پیامبران، صدیقان و صالحان قرار داده شده‌اند که نشان‌دهنده عظمت جایگاه آنان در منظومه ارزش‌های توحیدی است. رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز فرهنگ ایثار و شهادت را ضامن بقای هویت ملی و دینی جامعه دانسته و بر ضرورت زنده نگه‌داشتن این فرهنگ تأکید کرده‌اند. ایشان فرهنگ را به "هوایی که تنفس می‌کنیم" تشبیه نموده و بیان داشته‌اند که در غیاب فرهنگ صحیح، جامعه دچار انحطاط خواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۸۹). تأکید ایشان بر این نکته است که فرهنگ ایثار و شهادت باید از مفاهیم انتزاعی خارج شده و در عمل، در رفتارها، ساختارها و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و علمی نهادینه شود. در این میان، نقش دانشگاه‌ها و به‌ویژه علوم انسانی در بازخوانی، تحلیل و ترویج این فرهنگ بسیار حائز اهمیت است. علوم انسانی می‌توانند ضمن بررسی نظری این مفاهیم، زمینه‌های تربیتی، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و هنری آن‌ها را به نسل جوان منتقل کنند. ادبیات و هنر می‌توانند تجلی هنری این ارزش‌ها را فراهم آورده، روان‌شناسی و علوم تربیتی راه‌های نهادینه‌سازی آن در شخصیت افراد را پیشنهاد دهند و جامعه‌شناسی زمینه‌های اجتماعی پذیرش این فرهنگ را بررسی نماید (نوظهور، ۱۳۹۵).

با وجود ظرفیت بالای دانشگاه‌ها، به‌ویژه در حوزه علوم انسانی، برای تبیین و ترویج فرهنگ

ایثار و شهادت، به نظر می‌رسد این توانمندی هنوز به صورت کامل در سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌های آموزشی و فعالیت‌های پژوهشی بکار گرفته نشده است. چالش‌هایی چون نگاه سطحی به مفاهیم ارزشی، نبود پیوند میان رشته‌ها، فقدان برنامه‌ریزی هدفمند و نبود حمایت از تولید محتوای فرهنگی در این حوزه، مانع از بهره‌برداری مؤثر از این ظرفیت‌ها شده است. بنابراین، مقاله حاضر با هدف بررسی ظرفیت‌های مغفول دانشگاه‌ها، به‌ویژه در حوزه علوم انسانی، در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت نگاشته شده و در تلاش است تا با تحلیل نقش رشته‌های مختلف، بررسی موانع موجود، و ارائه راهکارهای علمی و عملی، سهمی در احیای این فرهنگ گران‌بها در فضای علمی و اجتماعی کشور ایفا کند.

پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در حوزه فرهنگ ایثار و شهادت انجام شده که هر کدام از زاویه‌ای خاص به بررسی این پدیده ارزشی پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها عمدتاً بر نقش ایثار و شهادت در پایداری اجتماعی، انسجام ملی، تربیت نسل جوان و شکل‌گیری هویت دینی و انقلابی تمرکز دارند. در این بخش به مروری بر مهم‌ترین و جدیدترین پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه می‌پردازیم.

در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش فرهنگ ایثار و شهادت در هویت‌یابی نسل جوان» که در سال ۱۳۹۹ توسط سلطانی و همکاران انجام شد، مشخص گردید که فرهنگ ایثار در فرآیند اجتماعی شدن جوانان نقش مؤثری ایفا می‌کند و الگوسازی از شهدا می‌تواند حس تعلق اجتماعی و مسئولیت‌پذیری را در نسل جدید تقویت کند. این پژوهش با روش پیمایشی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، نشان داد که گفتمان ایثار و شهادت باید با زبان روزآمد و متناسب با نیازهای روان‌شناختی نسل جوان تبیین شود.

همچنین در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش فرهنگ شهادت در توسعه پایدار اجتماعی»، که در سال ۱۴۰۰ توسط علی‌پور و احمدی منتشر شد، فرهنگ شهادت به‌عنوان یک سرمایه نمادین معرفی شده است که می‌تواند در تقویت مشارکت اجتماعی، ارتقاء اعتماد عمومی و پویایی فرهنگی مؤثر باشد. نگارندگان این مقاله استدلال کرده‌اند که جامعه‌ای که بر بنیان فرهنگ ایثار استوار است، در برابر بحران‌ها مقاومت بیشتری نشان می‌دهد و در مسیر توسعه انسانی نیز گام‌های پایدارتری برمی‌دارد.

در پژوهش دیگری با عنوان «تحلیل محتوای کتب درسی در تبیین فرهنگ ایثار و شهادت» که در سال ۱۴۰۱ توسط سهرابی و اکبری انجام شد، بررسی شد که چگونه مفاهیم مرتبط با ایثار و شهادت در نظام آموزش رسمی کشور وارد شده‌اند. نتایج نشان داد که هرچند مفاهیم ارزشی در کتاب‌های درسی حضور دارند، اما نیاز به بازنگری در نحوه ارائه و جذاب‌سازی آن برای دانش‌آموزان وجود دارد تا از حالت شعار به درک عمیق برسد.

در پژوهشی جدیدتر با عنوان «بررسی نقش فرهنگ ایثار در ارتقاء سرمایه اجتماعی نهادهای محلی» که در سال ۱۴۰۲ توسط رضایی و موسوی در فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی منتشر شد، به نقش ارزش‌های ایثارگرانه در تقویت اعتماد عمومی و مشارکت اجتماعی در نهادهای شهری و محلی پرداخته شد. این مطالعه با روش میدانی در میان مدیران و اعضای شوراهای اسلامی شهر انجام شد و نشان داد که فرهنگ ایثار می‌تواند به عنوان یک راهبرد فرهنگی، پایه‌گذار تعامل سالم میان مردم و نهادهای اجرایی باشد.

همچنین در مقاله‌ای با عنوان «نقش رسانه‌های نوین در بازنمایی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل Z» که در سال ۱۴۰۲ توسط کریمی و سادات در نشریه «پژوهش‌های فرهنگی اجتماعی» به چاپ رسید، تاکید شد که بهره‌گیری از ابزارهای رسانه‌ای همچون پادکست‌ها، مستندهای دیجیتال، روایت‌سازی تعاملی و شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند انتقال مفاهیم ارزشی ایثار و شهادت را برای نسل جدید مؤثرتر و جذاب‌تر کند. این مقاله با تحلیل محتوای چندین نمونه موفق رسانه‌ای، نشان داد که روش‌های نوین ارتباطی می‌توانند در انتقال پیام‌های ارزشی جایگزین شیوه‌های سنتی و رسمی شوند.

در سطح بین‌المللی نیز می‌توان به تحقیق منتشرشده در مجله جامعه‌شناسی اسلامی در سال ۲۰۲۲ اشاره کرد که با مقایسه تطبیقی میان ایران و لبنان، نشان داد که فرهنگ شهادت در جوامع شیعی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی و ایستادگی در برابر استکبار جهانی داشته است. نویسندگان این مقاله استدلال کرده‌اند که فرهنگ شهادت نه تنها میراثی مذهبی، بلکه مولفه‌ای راهبردی در دیپلماسی فرهنگی و بازتولید قدرت نرم در جوامع اسلامی است.

مطالعات پیشین به خوبی نشان می‌دهند که فرهنگ ایثار و شهادت، صرفاً پدیده‌ای تاریخی یا عاطفی نیست، بلکه دارای ابعاد اجتماعی، تربیتی، فرهنگی و حتی اقتصادی است. نقش این فرهنگ در تربیت نسل جدید، افزایش سرمایه اجتماعی، تقویت هویت ملی-دینی و پایداری

فرهنگی جامعه بارها تأکید شده است. با این حال، بسیاری از این مطالعات بر اهمیت نوسازی گفتمان ایثار و شهادت برای نسل جدید تأکید کرده‌اند. بهره‌گیری از رسانه‌های نوین، زبان هنر، و روش‌های آموزشی خلاقانه می‌تواند این فرهنگ را از کلیشه‌گرایی نجات داده و آن را به یکی از محورهای توسعه پایدار اجتماعی در جوامع اسلامی تبدیل کند.

مبانی نظری ایثار و شهادت در قرآن و سنت

فرهنگ ایثار و شهادت از جمله ارزش‌های بنیادین در اندیشه اسلامی است که نقش محوری در شکل‌گیری هویت دینی و اجتماعی امت اسلامی دارد. این دو مفهوم در منابع اسلامی به‌ویژه قرآن کریم، سنت پیامبر اکرم (ص) و سیره اهل‌بیت (علیهم‌السلام) مورد تأکید قرار گرفته‌اند و پایه‌گذار روحیه ایستادگی، همبستگی، مسئولیت‌پذیری و حرکت اجتماعی در جوامع اسلامی‌اند. در این بخش، با رجوع به متون دینی و تفسیر مفهومی، جایگاه ایثار و شهادت را به عنوان مولفه‌هایی تأثیرگذار در پویایی و توسعه جامعه اسلامی بررسی می‌کنیم.

آیات مرتبط با ایثار و شهادت

قرآن کریم در آیات متعددی، جان‌فشانی در راه خدا و ایثار را به عنوان عالی‌ترین شکل عبودیت و اخلاص معرفی کرده است. در سوره بقره آیه ۱۵۴ آمده است: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَكَلِمَاتٌ لَّا تَشْعُرُونَ»؛ در این آیه، شهدا نه تنها مرده محسوب نمی‌شوند، بلکه زنده‌اند و نزد خداوند روزی داده می‌شوند. این نگاه متعالی به شهادت، ارزش حیات معنوی را بالاتر از حیات مادی می‌داند (طباطبایی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۵۸۵). در سوره آل‌عمران آیه ۱۶۹ نیز آمده است: «وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ». این آیه ضمن تأکید بر حیات معنوی شهدا، پاداش ویژه آن‌ها را نیز یادآور می‌شود. به عبارتی، شهادت نه تنها پایان زندگی نیست بلکه آغاز مرحله‌ای متعالی از حیات نزد پروردگار است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۳۷). همچنین در سوره توبه آیه ۱۱۱ آمده است: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ...»؛ در این آیه خداوند معامله‌ای الهی را با مؤمنان بیان می‌کند که جان و مالشان را در راه او فدا کنند و در مقابل، بهشت را پاداش می‌گیرند. این آیه نشانگر آن است که شهادت بالاترین جلوه ایثار در مسیر بندگی و اطاعت از خداوند است (فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۶، ص ۳۲).

سخنان پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)

در سنت نبوی و روایات اسلامی، ایثار و شهادت نه تنها فضیلت بلکه راهی برای رشد انسان و جامعه معرفی شده است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «فوق کلّ ذی برّ، حتی یقتل المرء فی سبیل الله، فاذا قُتل فی سبیل الله فلیس فوقه برّ» (نهج‌الفصاحه، حدیث ۴۸۹)؛ یعنی بالاتر از هر نیکی، نیکی دیگری هست تا آن‌که انسان در راه خدا شهید شود و آنگاه که شهید شد، دیگر نیکی‌ای برتر از آن نیست. حضرت علی (ع) نیز در نهج‌البلاغه، پیوسته از ایثار در میدان نبرد و جان‌فشانی در راه حق یاد می‌کند. از جمله می‌فرماید: «مرگ در زندگی با ذلت، مردن است و زندگی در مرگ با عزت، حیات» (نهج‌البلاغه، خطبه ۵۱). این نگاه عمیق به شهادت، نه به عنوان پایانی تراژیک، بلکه به مثابه انتخابی آگاهانه در مسیر دفاع از ارزش‌های الهی است. امام حسین (ع) نیز در کربلا با نثار جان خود و یارانش، قله ایثار و شهادت را معنا کرد. فرمایش مشهور آن حضرت: «اگر دین جدم جز با کشتن من برپا نمی‌شود، پس ای شمشیرها مرا دربرگیرید» (بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۱۹۲) سند زنده‌ای از پیوند ایثار، معرفت و آگاهی در مسیر شهادت است.

تبیین تفاوت میان ایثار، فداکاری و شهادت

ایثار در لغت به معنای ترجیح دادن دیگری بر خود است؛ اما در آموزه‌های اسلامی، فراتر از این معنا، ایثار عملی آگاهانه برای حفظ ارزش‌های انسانی و الهی است. قرآن در سوره حشر آیه ۹ مؤمنانی را می‌ستاید که: «يُؤْتِرُونَ عَلٰی اَنْفُسِهِمْ وَكُلُوْا كَمَا يَكُوْنُ لَكُمْ مِنْ اَمْوَالِكُمْ مَّا رَزَقْنٰكُمْ مِنْهُ لَتَرْضٰهُنَّ اِنَّكُمْ اَنْتُمْ بِهَا مُتَّبِعُونَ» (تأثیر بر خود می‌دهند و می‌خورند از آنچه از اموال خود بر خود می‌بخشند، لکن آن‌ها را پسندیدند، چرا که شما بر آن‌ها پیوسته هستید). ایثار در مفهوم نزدیک به ایثار است، اما بیشتر در معنای عام از خودگذشتگی به‌کار می‌رود که می‌تواند شامل نجات دیگران در موقعیت‌های انسانی، اجتماعی یا حتی نظامی باشد. اما شهادت، بالاترین مرتبه از ایثار و فداکاری است؛ عملی آگاهانه، با نیت خالص و در مسیر حق که نهایت آن نثار جان در راه خداست. هر شهید، یک ایثارگر است، اما هر ایثارگر لزوماً شهید نیست. مرتضی مطهری در کتاب «حماسه حسینی» می‌نویسد: «شهادت، مرگی آگاهانه است در راه هدفی مقدس. شهید کسی است که در مسیر مبارزه با ظلم، جان خود را فدای حقیقت می‌کند و این مرگ، به زندگی معنا می‌بخشد» (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۲۴). فرهنگ ایثار و شهادت، فرهنگی صرفاً فردی نیست، بلکه بُعد اجتماعی دارد و در تحرک، وحدت و توسعه امت اسلامی تأثیرگذار است. جامعه‌ای که بر پایه این ارزش‌ها رشد کند، از ضعف، ترس و بی‌تفاوتی عبور کرده و به سوی استقلال، پایداری و عزت پیش خواهد رفت.

نقش ایثار و شهادت در پویایی جامعه اسلامی

الف) ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری

فرهنگ ایثار و شهادت، یکی از مهم‌ترین عوامل در تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی و فردی در جامعه اسلامی است. آموزه‌های قرآنی به‌ویژه بر فداکاری در راه حق و دفاع از ارزش‌های الهی تأکید دارند. در سوره توبه آیه ۴۱، خداوند می‌فرماید: «*مَنْصَرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ*»؛ یعنی «سبک‌بار و سنگین‌بار حرکت کنید و با اموال و جان‌های خود در راه خدا جهاد کنید». این آیه بیانگر آن است که جهاد و ایثار وظیفه‌ای همگانی است که هر مسلمان باید نسبت به آن احساس مسئولیت کند. چنین نگاهی، روحیه مشارکت و مسئولیت‌پذیری در قبال سرنوشت جامعه را در افراد تقویت می‌کند (طباطبایی، ۱۳۶۳، ج ۹، ص ۲۳۲). از سوی دیگر، سیره شهدا در تاریخ اسلام، به‌ویژه در دوران معاصر مانند دفاع مقدس، نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری عمیق نسبت به دین، میهن و مردم است. شهدا با گذشتن از جان خویش، نشان دادند که انسان مؤمن باید در برابر ظلم، تهدید و انحرافات فرهنگی و اخلاقی، بی‌تفاوت نباشد. مرتضی مطهری در این باره می‌گوید: «*ایثار، یعنی احساس مسئولیت در برابر دردهای جامعه، و شهادت اوج این احساس است*» (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۴۵). بنابراین، فرهنگ ایثار و شهادت نه تنها به جامعه روحیه مقاومت می‌بخشد، بلکه افراد را به انسان‌هایی متعهد، دغدغه‌مند و فعال در صحنه‌های اجتماعی و دینی تبدیل می‌کند.

ب) تقویت همبستگی اجتماعی

ایثار و شهادت، به‌ویژه در جوامع اسلامی، به‌طور قابل‌توجهی باعث تقویت همبستگی اجتماعی می‌شوند. هنگامی که افراد جامعه خود را در خطر قرار می‌دهند و جان خود را فدای دیگران می‌کنند، این اقدام‌ها باعث ایجاد ارتباطات عمیق‌تر و همدلی بین افراد می‌شود. شهادت به‌عنوان یک عمل معنوی و فداکارانه، موجب می‌شود که افراد جامعه نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت بیشتری پیدا کنند و در برابر مشکلات و چالش‌های اجتماعی با هم متحد شوند. در حقیقت، این نوع فداکاری‌ها، جامعه را از نظر روحی و اجتماعی یکپارچه‌تر می‌سازد و اعضای جامعه را در مواجهه با تهدیدات بیرونی یا بحران‌ها به هم نزدیک‌تر می‌کند (رحیمی، ۱۳۹۵). مطالعات مختلف نشان داده‌اند که در جوامع اسلامی، شهادت و ایثار به‌ویژه در مواقع بحران، یک نیروی محرکه برای اتحاد و همکاری در میان مردم ایجاد می‌کند. برای مثال، در دوران دفاع مقدس

ایران، شهادت جوانان و رزمندگان در جبهه‌ها موجب تقویت وحدت و همبستگی ملی شد و تمام اقشار جامعه را در یک هدف مشترک متحد کرد. این احساس همبستگی اجتماعی، همچنین در مراسم‌هایی مانند محرم و عاشورا، که یاد شهدای کربلا گرامی داشته می‌شود، به‌وضوح قابل مشاهده است. این نوع از همبستگی، باعث می‌شود که جامعه اسلامی در برابر تهدیدات داخلی و خارجی مقاوم‌تر باشد و اعضای آن از یکدیگر حمایت کنند (کمالی، ۱۳۸۸).

ج) ایجاد سرمایه اجتماعی و اخلاقی

ایثار و شهادت در جامعه اسلامی نقش مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی و اخلاقی ایفا می‌کنند. این مفاهیم نه تنها موجب تقویت ارزش‌های اخلاقی چون صداقت، فداکاری و از خودگذشتگی می‌شوند، بلکه زمینه‌ساز ایجاد شبکه‌ای از روابط مبتنی بر اعتماد و همکاری در جامعه می‌گردند. شهادت و ایثار، به‌ویژه در شرایط سخت و بحرانی، موجب می‌شود که افراد جامعه به یکدیگر بیشتر اعتماد کنند و با همکاری یکدیگر مشکلات را حل کنند. این نوع از همبستگی و اعتماد متقابل، در نهایت منجر به ایجاد سرمایه اجتماعی می‌شود که در تقویت وحدت و پویایی جامعه اسلامی تأثیرگذار است (سلیمانی، ۱۳۹۲). به‌طور خاص، هنگامی که مردم در شرایط دشوار و جنگی با جانفشانی از آرمان‌های اسلامی دفاع می‌کنند، این عمل باعث می‌شود که دیگر اعضای جامعه احساس کنند در برابر یکدیگر مسئولند و باید با هم متحد شوند تا از این سرمایه اجتماعی محافظت کنند. علاوه بر سرمایه اجتماعی، ایثار و شهادت به‌طور مستقیم به تقویت سرمایه اخلاقی نیز کمک می‌کنند. این مفاهیم باعث ترویج اخلاقیاتی مانند انصاف، عدالت و احترام به حقوق دیگران می‌شوند. در جوامع اسلامی که ارزش‌های ایثار و شهادت در کانون توجه قرار دارند، افراد تمایل دارند که در راستای منافع جمعی عمل کنند و به جای منافع فردی، منافع عمومی را در اولویت قرار دهند. این امر به رشد اخلاقی جامعه و ارتقاء سطح فرهنگی و اجتماعی آن کمک می‌کند. برای مثال، در جوامعی که فرهنگ شهادت گسترش یافته است، افراد اغلب برای پیشبرد آرمان‌های جمعی، از منافع شخصی خود می‌گذرند و در نتیجه، همبستگی و انسجام بیشتری در جامعه ایجاد می‌شود (میرزایی، ۱۳۹۳).

د) الگوسازی برای نسل‌های آینده

ایثار و شهادت در جوامع اسلامی نقشی بنیادین در ایجاد سرمایه اجتماعی دارند، زیرا باعث تقویت روابط مبتنی بر اعتماد و همبستگی میان اعضای جامعه می‌شوند. زمانی که فردی در راه

آرمان‌های اسلامی جان خود را فدای دیگران می‌کند، این عمل نه تنها بر ارزش‌های فردی او تأکید می‌کند بلکه باعث بسط اعتماد اجتماعی و همکاری‌های جمعی می‌شود. بر اساس نظریات جامعه‌شناسان، این نوع از ایثار، موجب تقویت تعاملات اجتماعی و کاهش تنش‌ها و شکاف‌های اجتماعی در جامعه می‌گردد (کمالی، ۱۳۸۸). در حقیقت، فرهنگ ایثار و شهادت باعث می‌شود که مردم برای تحقق اهداف مشترک و حل مشکلات جمعی، با یکدیگر همکاری کنند و شبکه‌ای از ارتباطات و اعتماد متقابل را در جامعه شکل دهند. به‌طور خاص، در مواقع بحران، مانند جنگ‌ها یا شرایط سخت اقتصادی، ایثار و شهادت می‌تواند به عنوان عاملی مؤثر در تقویت پیوندهای اجتماعی و ایجاد روحیه همبستگی در میان افراد جامعه عمل‌کننده علاوه بر سرمایه اجتماعی، ایثار و شهادت به ایجاد سرمایه اخلاقی نیز کمک می‌کنند. این مفاهیم باعث می‌شوند که افراد جامعه به اصول اخلاقی چون صداقت، انصاف، عدالت و فداکاری توجه بیشتری داشته باشند. طبق نظریات اخلاقی اسلامی، ایثار و شهادت از بالاترین درجات فداکاری هستند که موجب می‌شوند افراد نه تنها در برابر یکدیگر بلکه در برابر خداوند نیز مسئولیت‌پذیرتر عمل کنند (رحیمی، ۱۳۹۵). این نوع از اخلاقیات باعث می‌شود که افراد در جهت خیر عمومی و عدالت اجتماعی حرکت کنند و به جای تمرکز بر منافع شخصی، منافع جامعه را در اولویت قرار دهند. در جامعه‌ای که فرهنگ ایثار و شهادت در آن گسترش یافته، اعتماد متقابل میان اعضای آن افزایش می‌یابد و افراد برای بهبود وضعیت جامعه بیشتر از خود گذشته‌گی نشان می‌دهند. برای مثال، در دوران جنگ تحمیلی ایران، ایثارگری‌های رزمندگان موجب شد تا علاوه بر تقویت روحیه مقاومت، مردم در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی نیز به هم نزدیک شوند و برای مقابله با مشکلات، متحدانه عمل کنند.

تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت بر توسعه سیاسی، فرهنگی و اقتصادی

الف) مشارکت مردمی در امور اجتماعی

فرهنگ ایثار و شهادت به‌طور مستقیم در تقویت مشارکت مردمی در امور اجتماعی مؤثر است. در جوامع اسلامی، به‌ویژه در ایران پس از انقلاب اسلامی، فرهنگ ایثار به‌عنوان یکی از ارکان اصلی هویت اجتماعی و فرهنگی، نقش مهمی در افزایش مشارکت اجتماعی ایفا کرده است. ایثارگران نه تنها جان خود را فدای آرمان‌های بزرگ می‌کنند بلکه با عمل خود مردم را به مشارکت در حل مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ترغیب می‌کنند. در این راستا، فرهنگ ایثار موجب می‌شود که افراد

احساس مسئولیت بیشتری نسبت به وضعیت اجتماعی خود داشته باشند و در مسائل اجتماعی مشارکت کنند. به عنوان مثال، در دوران جنگ تحمیلی ایران و عراق، ایثارگران نه تنها در میدان‌های نبرد حضور یافتند بلکه خانواده‌های شهدا و جانبازان نیز در بازسازی و بازگشت به زندگی اجتماعی درگیر بودند و خود را در پیشرفت و توسعه اجتماعی مسئول دانستند (آشتیانی، ۱۳۸۷).

بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، یکی از عوامل تقویت مشارکت اجتماعی در جوامع اسلامی، اهمیت ایثار و شهادت در متون دینی و اسلامی است. در قرآن کریم و روایات اهل‌بیت (علیهم‌السلام)، به‌طور مکرر از کسانی که جان خود را در راه خدا فدا می‌کنند و در فعالیت‌های اجتماعی و خدمت‌رسانی مشارکت دارند، ستایش شده است. آیه ۱۱۱ سوره توبه، به‌ویژه در زمینه مشارکت اجتماعی، می‌گوید: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَمْوَالَهُمْ وَأَنْفُسَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ». این آیه نشان‌دهنده آن است که ایمان و فداکاری در مسیر خداوند نه تنها از نظر روحی و معنوی ثمرات بزرگی دارد بلکه از نظر اجتماعی نیز به تقویت مشارکت در امور جامعه کمک می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۶). در جوامع معاصر نیز، فرهنگ ایثار و شهادت موجب شکل‌گیری شبکه‌های مردمی و گروه‌های داوطلبانه شده است که در مواقع بحرانی، همچون بلایای طبیعی یا بحران‌های اجتماعی، برای کمک به آسیب‌دیدگان وارد عمل می‌شوند. برای مثال، در جریان وقوع زلزله‌های متعدد در ایران یا شیوع بیماری کرونا، گروه‌های داوطلب و افراد ایثارگر با مشارکت در جمع‌آوری کمک‌های مردمی، توزیع اقلام ضروری، و ارائه خدمات درمانی به مناطق آسیب‌دیده، نقش برجسته‌ای ایفا کردند. این مشارکت‌های اجتماعی، علاوه بر کمک به حل بحران‌ها، موجب تقویت اعتماد اجتماعی و همبستگی میان مردم شد (محمودی و هاشمی، ۱۳۹۹). این اقدامات همچنین با توجه به ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه اسلامی، زمینه‌ساز افزایش اعتماد عمومی و بهبود روابط اجتماعی میان افراد مختلف جامعه می‌شود. فرهنگ ایثار و شهادت در این راستا نه تنها به‌عنوان یک ارزش فردی، بلکه به‌عنوان یک رفتار اجتماعی تأثیرگذار در توسعه مشارکت مردمی محسوب می‌شود. به عبارتی، این فرهنگ به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به افزایش سرمایه اجتماعی کمک کرده و موجبات ایجاد جامعه‌ای متعهد و همدل را فراهم می‌آورد (مسعودی، ۱۳۹۷).

ب) مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی

فرهنگ ایثار و شهادت در جوامع اسلامی نه تنها در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی نقش برجسته‌ای ایفا می‌کند، بلکه در زمینه مقابله با تهاجم فرهنگی نیز مؤثر است. تهاجم فرهنگی به

معنای تلاش برای نفوذ و تحمیل فرهنگ، ایدئولوژی‌ها و ارزش‌های بیگانه به یک جامعه است. در چنین شرایطی، فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان یک ابزار فرهنگی و ارزشی می‌تواند مانعی قدرتمند در برابر این تهاجمات باشد. در حقیقت، شهادت و ایثار، به‌ویژه در بستر فرهنگ اسلامی، به‌عنوان مظهر مقاومت در برابر تهدیدات خارجی و فرهنگی مطرح می‌شود و به مردم کمک می‌کند که در برابر فشارهای فرهنگی بیگانه ایستادگی کنند. همان‌طور که در قرآن آمده است، مجاهدان راه خدا در برابر دشمنان فرهنگی و سیاسی، با جان و مال خود فداکاری می‌کنند تا ارزش‌های اسلامی حفظ شود (آل عمران، آیه ۱۶۹).

یکی از ویژگی‌های برجسته فرهنگ ایثار و شهادت، تقویت هویت ملی و دینی است. این فرهنگ به‌ویژه در دوره‌های بحرانی، چون دوران جنگ تحمیلی ایران و عراق، با ایستادگی و مقاومت، هویت اسلامی و ملی را تقویت کرده و مانع از نفوذ فرهنگ‌های بیگانه به کشور شد. در دوران جنگ، ایران با دشمنان خارجی مواجه شد که سعی داشتند ارزش‌های اسلامی و فرهنگی ایران را تضعیف کنند، اما ایثارگران و شهدا با نثار جان خود، ضمن مقاومت در برابر تهاجم نظامی، نشان دادند که فرهنگ ایثار می‌تواند مقاومت در برابر تهدیدات فرهنگی را نیز تسهیل کند. در این زمینه، امام خمینی (ره) در فرمایشات خود بارها تأکید کردند که "این جنگ نه تنها دفاع از مرزها، بلکه دفاع از هویت اسلامی و فرهنگی ملت ایران است" (خمینی، ۱۳۶۷). این سخنان نشان‌دهنده پیوند عمیق میان مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی و ارزش‌های ایثار و شهادت است.

در دنیای معاصر، فرهنگ ایثار و شهادت همچنان به‌عنوان یک ابزار مهم در مقابله با تهاجم فرهنگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به‌ویژه در عصر جهانی‌شدن، که فرهنگ‌های مختلف در حال تلاقی و برخورد با یکدیگر هستند، جوامع اسلامی برای حفظ هویت فرهنگی خود باید از ارزش‌های اسلامی و ملی خود دفاع کنند. در این راستا، فرهنگ ایثار و شهادت می‌تواند به‌عنوان یک منبع الهام‌بخش برای مقابله با تهدیدات فرهنگی و ایدئولوژیکی عمل کند. به‌ویژه در ایران، نهادهای فرهنگی و مذهبی با تکیه بر آموزه‌های ایثارگرانه، سعی در گسترش و تقویت هویت اسلامی و مقابله با نفوذ فرهنگی بیگانگان دارند (موسوی، ۱۳۹۸). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که فرهنگ ایثار و شهادت، با تقویت روحیه مقاومت و استقامت در برابر فشارهای فرهنگی، می‌تواند جوامع اسلامی را در برابر تهاجمات فرهنگی و رسانه‌ای تقویت کند. این فرهنگ به‌ویژه از طریق رسانه‌ها، آموزش و پرورش، و فعالیت‌های فرهنگی عمومی گسترش یافته است و موجب می‌شود

که نسل‌های جدید نسبت به تهدیدات فرهنگی هوشیارتر شوند و برای حفظ و گسترش ارزش‌های دینی و ملی خود تلاش کنند (محسنی، ۱۴۰۰).

ج) حمایت از تولید ملی، جهاد اقتصادی و خدمت‌رسانی

فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه اسلامی تنها به دفاع از مرزها و حفظ هویت دینی محدود نمی‌شود، بلکه به‌طور مستقیم در زمینه‌های اقتصادی نیز تأثیرگذار است. حمایت از تولید ملی و جهاد اقتصادی به‌عنوان یکی از ارکان این فرهنگ، می‌تواند منجر به تقویت خودکفایی و استقلال اقتصادی کشور شود. در واقع، همان‌طور که در دوران دفاع مقدس ایران، مردم با ایثار و فداکاری در برابر دشمنان ایستادگی کردند، امروزه نیز می‌توانند با حمایت از تولیدات داخلی، اقتصاد کشور را از وابستگی به واردات و فشارهای اقتصادی خارجی رهایی بخشند. در این زمینه، رهبر انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره)، در فرمایشات خود بر اهمیت جهاد اقتصادی تأکید کرده‌اند و آن را هم‌راستا با جهاد در میدان‌های جنگ دانسته‌اند: "جهاد اقتصادی همان‌طور که در میدان جنگ ضرورت دارد، در میدان تولید و اقتصاد هم ضروری است" (خمینی، ۱۳۶۷). این سخنان نشان‌دهنده آن است که فرهنگ ایثار و شهادت می‌تواند مردم را به مشارکت در عرصه‌های اقتصادی و حمایت از تولید داخلی ترغیب کند.

در دنیای معاصر، تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت بر جهاد اقتصادی به‌ویژه در دوران تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی مشهود است. وقتی که کشورهای اسلامی با تهدیدات اقتصادی و فشارهای خارجی مواجه هستند، فرهنگ ایثار می‌تواند به‌عنوان یک عامل محرک در تقویت روحیه کارآفرینی و حمایت از تولیدات ملی عمل کند. به‌ویژه در ایران، که سال‌ها با تحریم‌های اقتصادی دست و پنجه نرم کرده است، مردم با تکیه بر ارزش‌های ایثار و فداکاری، نه تنها در عرصه‌های جنگی، بلکه در عرصه اقتصادی نیز نشان داده‌اند که با حمایت از تولید ملی و مصرف کالاهای داخلی، می‌توانند در برابر مشکلات اقتصادی ایستادگی کنند (زارعی، ۱۳۹۵). این نوع حمایت از تولید ملی، علاوه بر تقویت بنیان‌های اقتصادی، به‌طور غیرمستقیم به خدمت‌رسانی به جامعه و ایجاد رفاه عمومی کمک می‌کند و موجب افزایش همبستگی اجتماعی و ملی می‌شود.

نمونه‌های تجلی فرهنگ ایثار و شهادت در تاریخ معاصر ایران

الف) دوران دفاع مقدس (ایران)

دوران هشت‌ساله دفاع مقدس (۱۳۵۹-۱۳۶۷) نقطه اوج تجلی فرهنگ ایثار و شهادت در تاریخ معاصر ایران به شمار می‌رود. در این دوره، ملت ایران با تمام توان در برابر تجاوز دشمن یعنی ایستادگی کرد. میلیون‌ها نفر از مردم، از اقشار گوناگون جامعه، چه در جبهه‌ها و چه در پشت جبهه، با روحیه‌ای جهادی و ایمان الهی به میدان آمدند. این حضور گسترده، نه تنها یک حرکت نظامی، بلکه یک نهضت فرهنگی - ارزشی بود که مبتنی بر ایمان، غیرت دینی و عشق به وطن شکل گرفت. رزمندگانی که جان خود را در راه دفاع از خاک، دین، و هویت اسلامی فدا کردند، امنیت کشور را تضمین نمودند و در عین حال الگوهایی ماندگار از فداکاری، ایمان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای نسل‌های آینده خلق کردند. شخصیت‌هایی مانند شهید همت، شهید باکری، شهید زین‌الدین و ده‌ها فرمانده و بسیجی دیگر، با سبک زندگی، شجاعت و اخلاص خود، چهره‌هایی ماندگار در حافظه جمعی ملت ایران شدند. نام و راه این شهدا امروز نیز در عرصه‌های مختلف فرهنگی، هنری، تربیتی و اجتماعی الهام‌بخش است (حسینی، ۱۳۹۰).

رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز بارها تأکید کرده‌اند که دفاع مقدس «گنجینه‌ای عظیم از روحیه جهاد، ایمان، معنویت، و ایثار» است که باید آن را حفظ و منتقل کرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۴). از دیدگاه ایشان، فرهنگ ایثار و شهادت برخاسته از عمق ایمان دینی مردم و باور به ارزش‌های الهی است و تنها به میدان جنگ محدود نمی‌شود، بلکه در تمام عرصه‌های زندگی، از علم و اقتصاد گرفته تا فرهنگ و رسانه، می‌تواند نقش‌آفرین باشد. دفاع مقدس اثبات کرد که یک ملت معتقد، آگاه و فداکار، در برابر هر تهدیدی، حتی اگر جهانی باشد، می‌تواند بایستد و سربلند خارج شود.

ب) شهدای عرصه علم و فناوری

با گسترش مفهوم جهاد در جمهوری اسلامی ایران، جهاد علمی به‌عنوان یکی از شاخه‌های نوین ایثار و مبارزه در میدان‌های غیرنظامی مورد توجه قرار گرفت. در این میان، شماری از دانشمندان و نخبگان علمی کشور، با تحمل فشارهای دشمنان خارجی و در مواردی با فدا کردن جان خود، در مسیر استقلال علمی و فناوری گام برداشتند. افرادی همچون شهید دکتر مصطفی احمدی‌روشن، شهید دکتر مجید شهریاری، شهید دکتر داریوش رضایی‌نژاد و شهید دکتر مسعود علی‌محمدی، از جمله دانشمندانی بودند که در مسیر توسعه فناوری هسته‌ای، با تعهد و ایمان به

کشور، فعالیت کردند و در این راه به شهادت رسیدند (صادقی، ۱۳۹۲).

این شهدا، نماد جهاد علمی و الگوهای نوین ایثار در دنیای امروز هستند. شهادت آنان نشان داد که مبارزه برای عزت و استقلال، صرفاً در میدان‌های جنگ نظامی نیست، بلکه در عرصه‌های تحقیقاتی، آزمایشگاهی، و علمی نیز جریان دارد. همان‌گونه که رهبر معظم انقلاب اسلامی فرمودند: «این دانشمندان شهید، سینه خود را در برابر دشمنی‌ها سپر کردند، همچون رزمندگان میدان جنگ، برای دفاع از استقلال علمی ملت ایران» (خامنه‌ای، ۱۳۹۹). این نگاه، فرهنگ شهادت را از قالب سستی خود فراتر برده و آن را به افقی وسیع در تمام عرصه‌های حیات اجتماعی گسترش داده است. شهادت دانشمندان هسته‌ای ایران، افکار عمومی جامعه را متوجه اهمیت امنیت و حمایت از نخبگان علمی ساخت. پس از این حوادث، فعالیت‌های گسترده‌ای در جهت تقویت نهادهای امنیتی، حمایت از پژوهشگران، و گرامی‌داشت مقام شهدا در حوزه علم صورت گرفت. تولید آثار فرهنگی، ساخت مستندها، و نام‌گذاری خیابان‌ها و دانشگاه‌ها به نام این شهدا، بخشی از تلاش برای زنده نگه‌داشتن یاد آنان و انتقال فرهنگ ایثار علمی به نسل جوان است (حسینی، ۱۳۹۸). امروز نیز شهدای علم، الهام‌بخش نسل جدید پژوهشگران و نخبگان کشورند که راه استقلال علمی را با امید و انگیزه بیشتری ادامه می‌دهند.

ج) فرهنگ ایثار در کمک‌های مردمی (مثلاً در بحران‌ها، زلزله، کرونا و...)

فرهنگ ایثار در جامعه ایرانی همواره در موقعیت‌های بحرانی جلوه‌ای ویژه داشته است. نمونه‌های متعددی از این روحیه در رخداد‌های طبیعی مانند زلزله‌ها، سیل‌ها و همه‌گیری‌ها مشاهده شده است. یکی از برجسته‌ترین نمونه‌ها، زلزله بم در سال ۱۳۸۲ بود که مردم از اقصی نقاط کشور با ارسال کمک‌های مالی، انسانی و لجستیکی به یاری آسیب‌دیدگان شتافتند. همین فرهنگ ایثار در زلزله کرمانشاه در سال ۱۳۹۶ و سیل گلستان و لرستان در سال ۱۳۹۸ نیز تکرار شد. حضور داوطلبان مردمی، گروه‌های جهادی، هیئات مذهبی، و جوانان بسیجی در صحنه بحران، نمایانگر عمق ریشه‌های ایثار در وجدان جمعی ملت ایران است (کریمی، ۱۴۰۰).

در دوران شیوع ویروس کرونا (۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰)، بار دیگر فرهنگ ایثار و خدمت‌رسانی مردمی تجلی یافت. گروه‌های داوطلب مردمی به تولید و توزیع ماسک، ضدعفونی کردن معابر، رساندن مایحتاج به سالمندان و نیازمندان، و حتی دفن اموات کرونایی پرداختند. کادر درمان، که جان‌برکف در بیمارستان‌ها حضور داشتند، به‌درستی «مدافعان سلامت» نام گرفتند. بسیاری از

پزشکان، پرستاران و پرسنل بیمارستان‌ها با ابتلا به بیماری جان خود را فدای سلامت مردم کردند که برخی از آن‌ها نیز به عنوان شهید سلامت شناخته شدند (مرادی، ۱۴۰۱). این فداکاری‌ها نشان‌دهنده وسعت معنای ایثار در زندگی اجتماعی امروز است. رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز در بیانات خود، بارها بر اهمیت حفظ و تقویت این روحیه همبستگی مردمی تأکید کرده‌اند و گروه‌های جهادی را «پدیده‌ای مبارک و مایه افتخار» دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۹). چنین دیدگاهی نشان می‌دهد که فرهنگ ایثار دیگر محدود به میدان جنگ نیست، بلکه در بطن جامعه، به‌ویژه در شرایط بحران، عامل نجات، همبستگی و امید است. این فرهنگ، سرمایه‌ای اجتماعی و اخلاقی به شمار می‌آید که باید برای نسل‌های آینده تقویت و نهادینه شود.

ظرفیت‌های آموزش و رسانه در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

الف) نقش آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی مفاهیم ایثار در نسل جوان

نظام آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، نقشی بنیادین در انتقال ارزش‌ها و مفاهیم اخلاقی به نسل آینده دارد. در این میان، نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های هویتی جامعه اسلامی، باید از دوره‌های آغازین تحصیل مورد توجه قرار گیرد. مفاهیمی چون از خودگذشتگی، کمک به دیگران، و ترجیح منافع جمعی بر فردی، باید از طریق متون درسی، فعالیت‌های فوق‌برنامه، و رفتار معلمان به‌گونه‌ای تبیین شوند که برای دانش‌آموزان قابل درک و پذیرش باشند (محمدی، ۱۳۹۸). تأثیرگذاری این فرآیند در دوران ابتدایی و متوسطه بیشتر است، چراکه شخصیت فرد در این دوران شکل می‌گیرد. از سوی دیگر، محتوای کتاب‌های درسی، به‌ویژه در حوزه‌های تعلیمات دینی، مطالعات اجتماعی و ادبیات فارسی، می‌تواند بستری مناسب برای ترویج مفاهیم ایثار باشد. تحلیل‌ها نشان داده‌اند که حضور شهیدان، رزمندگان و نمونه‌های عینی ایثار در متون درسی، موجب درونی‌سازی مفاهیم ارزشمند اخلاقی در ذهن دانش‌آموزان می‌شود (نصیری، ۱۴۰۰). علاوه بر آن، استفاده از داستان‌های واقعی، نمایشنامه‌ها، فیلم‌های کوتاه و فعالیت‌های هنری در مدارس می‌تواند به جذاب‌تر شدن این آموزه‌ها کمک کند و آن‌ها را از حالت شعاری خارج کند. نقش معلمان، مربیان پرورشی، و مدیران مدارس در این مسیر نیز بسیار حیاتی است. معلمان باید خود به‌عنوان الگوهای عملی ایثار، در رفتار و گفتار، این مفاهیم را به دانش‌آموز منتقل کنند. برگزاری مناسبت‌هایی مانند هفته دفاع مقدس،

یادواره‌های شهدا، اردوهای جهادی دانش‌آموزی، و بازدید از موزه‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، ابزارهایی هستند که در کنار آموزش رسمی می‌توانند این مفاهیم را عمیق‌تر و پایدارتر کنند (رضایی، ۱۴۰۱). اگر این آموزش‌ها با برنامه‌ریزی دقیق و متناسب با سن و نیاز مخاطب انجام شود، می‌تواند نسل آینده‌ای مسئول، متعهد و آماده برای خدمت به جامعه اسلامی پرورش دهد.

ب) اهمیت کتب درسی، معلمان و دانشگاه‌ها در آموزش مفاهیم ایثار

کتب درسی، به‌ویژه در مقاطع ابتدایی و متوسطه، به‌عنوان مهم‌ترین ابزارهای انتقال مفاهیم تربیتی، می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در نهادینه‌سازی ارزش‌هایی مانند ایثار و ازخودگذشتگی ایفا کنند. محتوای آموزشی که به شکل مستقیم یا غیرمستقیم به مفاهیمی چون خدمت به دیگران، جان‌فشانی برای منافع جمعی و احترام به شهدا می‌پردازد، ذهنیت دانش‌آموزان را نسبت به این مفاهیم شکل می‌دهد. بر اساس پژوهش میرعمادی (۱۳۹۹)، حضور شخصیت‌های ایثارگر در متون درسی، از جمله داستان‌های شهدا، امدادگران، و مدافعان وطن، موجب تقویت حس مسئولیت‌پذیری و همدلی در دانش‌آموزان می‌شود. به همین دلیل بازنگری مداوم در محتوای کتب با رویکرد فرهنگی و ارزشی، ضرورتی انکارناپذیر در نظام آموزشی کشور است. در کنار محتوای رسمی، نقش معلمان و اساتید دانشگاه در آموزش مفاهیم ایثار حیاتی‌تر از هر ابزار آموزشی دیگری است. یک معلم یا استاد دانشگاه که خود عامل به فرهنگ ایثار است، می‌تواند با رفتار، نگاه و شیوه تدریسش تأثیری ماندگار بر مخاطبان بگذارد. دانشگاه‌ها نیز با ترویج ادبیات جهادی، برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی، و حمایت از پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی مرتبط با ایثار، می‌توانند زمینه‌ساز تولید دانش بومی در این حوزه باشند (کریمی، ۱۴۰۰). همچنین ترکیب بین‌رشته‌ای رشته‌هایی چون تعلیم و تربیت اسلامی، جامعه‌شناسی، ادبیات، و رسانه می‌تواند موجب تربیت نسلی آگاه و متعهد شود که توانایی بازتولید و گسترش این فرهنگ در جامعه را داشته باشد.

ج) رسانه‌های دیداری، شنیداری و دیجیتال به‌عنوان ابزارهای قدرتمند فرهنگ

رسانه‌ها، به‌ویژه رسانه‌های دیداری و شنیداری مانند تلویزیون، رادیو، و سینما، نقش بی‌بدیلی در نهادینه‌سازی ارزش‌های فرهنگی نظیر ایثار و شهادت دارند. آثار هنری همچون فیلم‌های سینمایی، سریال‌ها، مستندها و حتی برنامه‌های کوتاه تلویزیونی، با بهره‌گیری از زبان تصویر و روایت، توانایی بالایی در تأثیرگذاری بر احساسات و ذهن مخاطب دارند. فیلم‌هایی چون *از کرخه تا راین* و *چ* نمونه‌هایی موفق از بازنمایی ایثار و فداکاری رزمندگان و شهدا در دوران دفاع مقدس

هستند که مورد توجه گسترده نسل جوان قرار گرفته‌اند (رحیمی، ۱۳۹۷). این رسانه‌ها می‌توانند با برجسته‌سازی نقش‌های انسانی و اخلاقی شخصیت‌های ایثارگر، مفاهیم عمیق انسانی را به شیوه‌ای ملموس منتقل کنند. در عصر دیجیتال، شبکه‌های اجتماعی، پادکست‌ها، و پلتفرم‌های اشتراک ویدئو، بسترهای تازه‌ای برای گسترش مفاهیم فرهنگی فراهم کرده‌اند. نسل جدید بیش از هر زمان دیگری با رسانه‌های آنلاین در ارتباط است، و این فرصت ارزشمندی برای تولید محتوای فرهنگی و ارزشی به‌شمار می‌آید. تولید و انتشار کلیپ‌های کوتاه از وصیت‌نامه شهدا، مستندهای مردمی از جهادگران سلامت در دوران کرونا، یا روایت‌های تصویری از مناطق محروم، همگی از جمله اقداماتی هستند که به‌صورت ویروسی در شبکه‌های اجتماعی منتشر شده‌اند و به ترویج ارزش‌های ایثار کمک کرده‌اند (اکبری، ۱۴۰۱). بنابراین استفاده هدفمند از ظرفیت‌های رسانه‌ای نوین، می‌تواند در تعمیق و گسترش فرهنگ ایثار نقش آفرینی مؤثری داشته باشد.

د) نقد و تحلیل آثار موفق در این حوزه (مثل مستندها، فیلم‌ها، سریال‌ها، کمپین‌های رسانه‌ای)

در میان آثار تصویری، فیلم سینمایی *آژانس شیشه‌ای* به کارگردانی ابراهیم حاتمی‌کیا از تأثیرگذارترین تولیدات فرهنگی در حوزه ترویج فرهنگ ایثار و شهادت است. این فیلم با روایت تضاد میان دنیای رزمندگان دیروز و جامعه بی‌تفاوت امروز، مسئله فراموشی ایثارگران را در جامعه شهری به تصویر می‌کشد. شخصیت حاج کاظم، نماد مردانی است که ایثار را با گوشت و پوست خود تجربه کرده‌اند، اما در فضای امروز غریب مانده‌اند (حاتمی‌کیا، ۱۳۷۶). بر اساس تحلیل سعیدی (۱۴۰۰)، این اثر توانست مفاهیم پیچیده‌ای چون وفاداری، مسئولیت‌پذیری، تضاد نسل‌ها و عدالت‌خواهی را در قالبی سینمایی و قابل فهم برای عموم ارائه دهد و نسل جوان را با دغدغه‌های رزمندگان آشنا کند. در حوزه مستند، اثر *روایت فتح* که از دهه ۱۳۶۰ توسط شهید آوینی تولید شد، همچنان یکی از نمونه‌های کم‌نظیر در بازنمایی حماسه و معنویت جبهه‌ها محسوب می‌شود. این مجموعه مستند نه تنها به واقع‌گرایی جنگ پرداخت، بلکه با زبان هنری و عرفانی شهید آوینی، توانست لایه‌هایی از فداکاری و معنویت نهفته در دل دفاع مقدس را آشکار سازد (آوینی، ۱۳۷۱). پژوهش یوسفی (۱۳۹۹) نشان می‌دهد که ترکیب بین زبان شاعرانه، تصویر مستند و صدای حماسی، باعث شد تا این مستند تأثیری ماندگار در حافظه بصری نسل‌های مختلف داشته باشد و الگوی موفق‌تری برای تولیدات بعدی تلقی گردد. در فضای رسانه‌ای نوین نیز کمپین‌های اجتماعی و دیجیتال مثل «ما ملت شهادتیم» یا «قهرمانان سلامت» که در دوران کرونا راه‌اندازی شدند،

نمونه‌هایی از به‌کارگیری قدرت فضای مجازی در ترویج گفتمان ایثار هستند. این کمپین‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای تصویری، موسیقی حماسی، روایت‌های انسانی، و مشارکت مردمی، توانستند چهره‌ای ملموس از ایثار مدرن را به نمایش بگذارند (اکبری، ۱۴۰۱). طبق تحلیل پژوهش مؤسسه صبا (۱۴۰۲)، این کمپین‌ها در افزایش همبستگی ملی، الگوسازی برای جوانان، و ایجاد حس افتخار جمعی نسبت به فداکاری‌ها نقش مؤثری داشته‌اند.

آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

الف) افراط و تفریط در بازنمایی مفاهیم ایثار

یکی از مهم‌ترین چالش‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، گرفتار شدن در دام افراط یا تفریط در بازنمایی این مفاهیم است. از یک‌سو، برخی رسانه‌ها و برنامه‌های آموزشی با بزرگ‌نمایی غیرواقعی از ایثار و شهادت، آن را صرفاً به عنوان عملی قهرمانانه و فراتر از دسترس افراد عادی معرفی کرده‌اند، به‌گونه‌ای که گاهی این مفاهیم برای نسل جوان، دور از واقعیت‌های زندگی روزمره تلقی می‌شود (میرزایی، ۱۳۹۸). این نوع افراط موجب گریز ذهنی و عاطفی مخاطبان از پذیرش مفاهیم ارزشی شده و آن‌ها را به جای الگوبرداری، دچار بی‌اعتمادی و فاصله‌گیری از محتواهای ارزشی می‌کند (قنبری، ۱۴۰۰). در مقابل، تفریط در بازنمایی نیز به شکل حذف یا کم‌رنگ جلوه دادن نقش شهدا، جانبازان و ایثارگران در رسانه‌ها و کتب درسی دیده می‌شود که نتیجه آن، بی‌توجهی به سرمایه‌های معنوی انقلاب اسلامی است. نادیده گرفتن نقش‌آفرینی این افراد در مقاطع حساس تاریخی، منجر به گسست نسلی و ناتوانی در انتقال صحیح مفاهیم اخلاقی به نسل‌های آینده می‌شود (بشیری، ۱۳۹۹). آسیب‌شناسی دقیق این دو رویکرد و ایجاد توازن در بازنمایی، تنها با بهره‌گیری از نگاه علمی، هنری و مخاطب‌محور در تولید محتوا ممکن است.

ب) مشکلات شعاری‌شدن و تکرار کلیشه‌ها

یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی که در مسیر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مشاهده می‌شود، تبدیل این مفاهیم اصیل به شعارهای تکراری و کلیشه‌ای است. متأسفانه در بسیاری از برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و رسانه‌ای، به‌جای پرداختن به عمق شخصیتی و زیست‌انسانی شهدا و ایثارگران، تنها به تکرار عباراتی چون «شهیدان شرمند ما» یا «راه شهدا را ادامه می‌دهیم» بسنده شده است، بدون اینکه محتوای عمیق و کاربردی برای زندگی امروز نسل جوان ارائه شود.

(رحیمی، ۱۴۰۰). این رویکرد موجب نوعی خستگی ذهنی در مخاطب می‌شود و در نهایت، فاصله گرفتن از مفاهیم ارزشی را به دنبال دارد (زرگر، ۱۳۹۸). از سوی دیگر، تکرار بی‌محتوای شعارهای ارزشی در قالب‌های رسمی و تبلیغاتی، موجب کاهش تأثیرگذاری فرهنگی و حتی ایجاد مقاومت روانی در مخاطب می‌شود. در کتاب *نقد تربیتی کلیشه‌ها در آموزش ارزش‌ها* آمده است که «مفاهیمی چون ایثار و شهادت باید در بستر تجربه زیسته، تحلیل اجتماعی، و هنر بازنمایی شوند؛ نه صرفاً با جملات کلی و تکراری» (شریفی، ۱۳۹۵). راهکار مقابله با این آسیب، تولید محتوایی است که به جای تأکید صرف بر شعار، به روایت‌گری خلاقانه، گفت‌وگو با نسل جوان، و تبیین کارکردهای واقعی ایثار در زندگی اجتماعی امروز بپردازد (کامل‌نیا، ۱۳۹۹).

ج) عدم پیوند مفاهیم ایثار با مسائل روز جامعه

یکی از مهم‌ترین آسیب‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، جدا افتادن این مفاهیم از بستر اجتماعی و نیازهای روز جامعه است. در بسیاری از موارد، ایثار صرفاً در قالب رخدادهای تاریخی یا جنگی تبیین می‌شود، در حالی که مصادیق روزآمد آن در عرصه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، سلامت، آموزش و حتی عدالت اجتماعی، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد (صادقی، ۱۴۰۰). این در حالی است که آموزه‌های دینی، از جمله در آیات قرآن کریم، ایثار را به‌عنوان یک اصل مستمر و جاری در زندگی اجتماعی معرفی می‌کنند (سوره حشر، آیه ۹). اگر مفهوم ایثار با مسائلی چون مقابله با فساد، عدالت‌خواهی، کمک به محرومان، و مسئولیت‌پذیری اجتماعی پیوند نخورد، به‌تدریج از کارکرد حقیقی خود فاصله می‌گیرد و برای نسل جدید، صرفاً به یک مفهوم نوستالژیک و تاریخی تبدیل می‌شود (فاضلی، ۱۳۹۸). برای تقویت جایگاه ایثار در فضای اجتماعی امروز، ضروری است که گفتمان آن بازتعریف شده و با ارزش‌هایی همچون مسئولیت‌پذیری مدنی، داوطلبی اجتماعی و جهاد اقتصادی ترکیب گردد. در غیر این صورت، فرهنگ ایثار نمی‌تواند در فرآیند توسعه پایدار جامعه نقش فعالی ایفا کند. به‌عنوان مثال، در بحران‌هایی نظیر کرونا، ایثار کادر درمان، داوطلبان مردمی و جهادگران سلامت، مصادیق روشن پیوند این فرهنگ با نیازهای عینی جامعه بود که می‌توانست به‌عنوان نمونه‌های آموزشی و الگوساز در محتوای درسی، رسانه‌ای و هنری به کار گرفته شود (خسروی، ۱۴۰۱). اما عدم استمرار در روایت‌سازی از این الگوها باعث شده است تا تأثیرگذاری آن‌ها در حافظه عمومی کم‌رنگ باشد (ناصری، ۱۳۹۹). بنابراین بازخوانی هوشمندانه و کاربردی از مفاهیم ایثار، ضرورتی برای حفظ پویایی آن در جامعه امروز است.

د) ضعف در بهره‌گیری از زبان هنر و ادبیات برای جذب نسل جدید

یکی از چالش‌های اساسی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، عدم بهره‌گیری هوشمندانه و مؤثر از زبان هنر و ادبیات به‌عنوان ابزارهایی الهام‌بخش برای انتقال مفاهیم به نسل جوان است. هنر، به‌ویژه در قالب‌هایی چون رمان، داستان کوتاه، شعر، تئاتر و سینما، ظرفیت عظیمی در بازنمایی مفاهیم انسانی و ارزشی دارد؛ اما متأسفانه تولیدات فرهنگی در این حوزه اغلب به تکرار روایت‌های خطی، سطحی یا شعارگونه محدود شده‌اند (جعفری، ۱۴۰۰). در حالی که ادبیات معاصر ایران، به‌ویژه ادبیات دفاع مقدس، توانسته در مواردی عمیق و تأثیرگذار عمل کند، اما هنوز از این ظرفیت به‌صورت نظام‌مند و مخاطب‌محور بهره‌برداری نمی‌شود (دهقانی، ۱۳۹۷). ادبیات و هنر، اگر با زبانی روزآمد، تجربه‌محور و همدلانه با نسل جدید سخن بگویند، می‌توانند به پلی مؤثر میان ارزش‌های سنتی و دنیای امروز تبدیل شوند. نمونه‌هایی مانند رمان «دا» یا مجموعه‌های شعر و داستان کوتاه دفاع مقدس، نشان داده‌اند که وقتی روایت‌ها با کیفیت و صداقت همراه باشند، مخاطب نه تنها جذب می‌شود بلکه همذات‌پنداری می‌کند (بهزادی، ۱۳۹۴). با این حال، کمبود آموزش‌های هنری و نبود حمایت جدی از نویسندگان و هنرمندان جوان در این حوزه، موجب شده است که بخش زیادی از تولیدات فرهنگی فاقد عمق و جذابیت لازم برای انتقال مفاهیم ایثار باشند (کریمی، ۱۴۰۱). از این رو، بازنگری در سیاست‌های فرهنگی و گشودن میدان به ادبیات خلاق و هنرهای تجسمی و نمایشی، یک ضرورت فرهنگی-اجتماعی است.

ه) عدم ارتباط صحیح با فضای مجازی

در دنیای امروز، فضای مجازی یکی از مهم‌ترین بستریهای ارتباطی، اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی است؛ اما متأسفانه در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، اغلب یا از این فضا غفلت شده یا از آن به‌صورت ناهماهنگ و بدون شناخت رسانه‌ای استفاده شده است (کاظمی، ۱۴۰۰). نسل جدید عمدتاً در بسترهای دیجیتال زندگی می‌کند و ادبیات، زبان و دغدغه‌های خاص خود را دارد. اما محتوای تولید شده در حوزه ایثار و شهادت در بسیاری موارد نتوانسته به زبان نسل امروز سخن بگوید، و یا با قالب‌های جذاب و تعاملی مانند ویدئوهای کوتاه، پادکست‌ها، موشن‌گرافی‌ها، اینفوگرافی‌ها و روایت‌های شخصی همراه نبوده است (رضوی، ۱۳۹۹). این مسئله باعث شده تا مفهوم ایثار برای بخشی از مخاطبان جوان، به‌عنوان مفهومی خشک، رسمی و خارج از فضای

زندگی روزمره تلقی شود.

برای آن‌که فرهنگ ایثار در فضای مجازی حضور مؤثر و ماندگار پیدا کند، باید از شیوه‌های نوآورانه و رسانه‌محور بهره گرفت. پروژه‌هایی نظیر مستندهای تعاملی، صفحات فعال در شبکه‌های اجتماعی با محتوای داستانی از زندگی شهدا، بازی‌های موبایلی با محوریت فداکاری و اخلاق، یا کمپین‌های اجتماعی می‌توانند به بازتعریف این مفاهیم در ذهن مخاطب کمک کنند (رستمی، ۱۴۰۲). همچنین لازم است در سیاست‌گذاری فرهنگی کشور، آموزش سواد رسانه‌ای برای تولیدکنندگان محتوای ارزشی تقویت شود و نگاه محدود و صرفاً تبلیغی به فضای مجازی کنار گذاشته شود. در غیر این صورت، میدان به جریان‌های سطحی یا مغرضانه‌ای سپرده خواهد شد که مفاهیم ارزشمند ایثار را یا تحریف می‌کنند یا بی‌اثر جلوه می‌دهند (محمدی، ۱۳۹۸).

و) کم‌توجهی به زبان تصویری و رسانه‌ای نوین

در دنیای امروز که مخاطب بیش از هر زمان دیگری با زبان تصویر و عناصر بصری ارتباط برقرار می‌کند، ترویج مفاهیمی چون ایثار و شهادت نیازمند بهره‌گیری هوشمندانه از ابزارهای نوین دیداری و رسانه‌ای است. با این حال، بسیاری از تولیدات فرهنگی در این حوزه همچنان به قالب‌های سنتی مانند سخنرانی، متن مکتوب یا مراسم رسمی محدود هستند که توانایی رقابت با محتوای بصری متنوع در فضای مجازی و رسانه‌های مدرن را ندارند (احمدی، ۱۴۰۰). نسل جدید مخاطب روایت‌هایی است که با زبان تصویر، حرکت، موسیقی و گرافیک تلفیق شده‌اند. در این زمینه، کم‌توجهی به ظرفیت‌هایی چون مستندسازی خلاق، انیمیشن، موشن گرافیک و روایت‌های تعاملی باعث شده است تا انتقال مفاهیم ایثار کمتر اثربخش باشد (نوروزی، ۱۴۰۱). برای تأثیرگذاری پایدار بر مخاطبان، باید از فرم‌های هنری و رسانه‌ای خلاقانه بهره گرفت؛ به‌ویژه با الهام از سبک‌های تصویری پر مخاطب مانند مستندهای واقع‌گرا، فیلم‌های کوتاه با بار احساسی، داستان‌سرایی بصری در شبکه‌های اجتماعی و حتی بازی‌های ویدئویی با محتوای فرهنگی (قادری، ۱۳۹۹). تأکید صرف بر محتوای ایدئولوژیک بدون در نظر گرفتن فرم هنری، نه تنها باعث دلزدگی مخاطب می‌شود، بلکه گاه به ضدتبلیغ می‌انجامد. آنچه می‌تواند ایثار را در ذهن مخاطب امروز ماندگار کند، انتقال پیام از طریق زبانی است که او می‌فهمد: زبان تصویر، روایت، و تجربه‌ی تعاملی (طباطبایی، ۱۴۰۲).

نتیجه‌گیری

فرهنگ ایثار و شهادت، به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم اجتماعی، اخلاقی و دینی در جامعه اسلامی، دارای ظرفیت‌هایی بی‌بدیل برای پویایی، انسجام، توسعه و تعالی اجتماعی است. این فرهنگ که بر پایه آموزه‌های قرآن و سنت استوار است، در طول تاریخ اسلام همواره نقش تعیین‌کننده‌ای در دفاع از آرمان‌ها، هویت و بقای امت اسلامی ایفا کرده است. ایثار و شهادت، صرفاً مفاهیمی مربوط به جبهه و میدان جنگ نیستند، بلکه تجلی عمیق‌ترین نوع تعهد انسان به خداوند، به جامعه و به حقیقت‌اند. چنان‌که در دفاع مقدس مشاهده شد، ایثارگری رزمندگان و شهدای گران‌قدر نه‌تنها امنیت کشور را حفظ کرد، بلکه الگویی از مقاومت، همبستگی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای نسل‌های آینده به‌جا گذاشت. از سوی دیگر، این فرهنگ در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، بسترساز مشارکت مردمی، تقویت وجدان جمعی، توسعه سرمایه اخلاقی و نیز افزایش تاب‌آوری در برابر تهدیدهای نرم‌افزاری و سخت‌افزاری دشمن بوده است. مشارکت در جهاد اقتصادی، حمایت از تولید ملی، و نیز امدادسانی در بحران‌هایی مانند زلزله، سیل یا همه‌گیری کرونا، نمونه‌های عینی از بسط فرهنگ ایثار در عرصه‌های غیرنظامی و مردمی است. همچنین، شهدای عرصه علم و فناوری نشان داده‌اند که ایثار، می‌تواند در میدان دانش و پیشرفت نیز معنا یابد و کشور را در مسیر استقلال علمی و توسعه پایدار قرار دهد. در کنار این ظرفیت‌ها، نباید از نقش بی‌بدیل آموزش، رسانه و نهادهای فرهنگی در ترویج و نهادینه‌سازی این فرهنگ غافل شد. آموزش و پرورش با بهره‌گیری از ابزارهایی چون معلمان آگاه، کتاب‌های درسی متناسب، و برنامه‌های تربیتی هدفمند می‌تواند مفاهیم ایثار را از سنین پایه به نسل جدید منتقل کند. همچنین دانشگاه‌ها به‌عنوان مراکز تولید اندیشه، موظف‌اند این مفاهیم را با رویکردی میان‌رشته‌ای تحلیل، تفسیر و کاربردی‌سازی کنند. رسانه‌های دیداری و دیجیتال نیز اگر از ظرفیت‌های هنری و بیانی خود استفاده کنند، می‌توانند زبان نسل امروز را برای انتقال این مفاهیم بیابند. فیلم‌ها، مستندها، پویانمایی‌ها، بازی‌های رایانه‌ای و روایت‌های بصری، می‌توانند مؤثرترین ابزار برای تجلی ارزش‌های ایثار در ذهن و زندگی مخاطب امروز باشند. با این حال، برخی آسیب‌ها نیز در مسیر ترویج این فرهنگ وجود دارد که در صورت بی‌توجهی به آن‌ها، ممکن است موجب وارونه‌سازی یا بی‌اثر شدن مفاهیم ارزشی گردد. از جمله می‌توان به افراط و تفریط در بازنمایی ایثار، شعاری‌شدن و تکرار کلیشه‌ها، عدم بهره‌گیری از زبان هنر و رسانه، و نیز

جدایی این مفاهیم از مسائل روز جامعه اشاره کرد. به طور مثال، وقتی ایثار صرفاً در قالب شهید جنگی بازنمایی شود و از مصادیق مدرن آن مانند فداکاری‌های علمی، اقتصادی و اجتماعی غفلت شود، این فرهنگ از زندگی روزمره مردم فاصله می‌گیرد. همچنین، در شرایطی که نسل جدید از طریق تصویر، روایت، تعامل و تجربه با مفاهیم ارتباط برقرار می‌کند، بی‌توجهی به ابزارهای رسانه‌ای و دیجیتال، می‌تواند انتقال این فرهنگ را دچار اختلال کند. بر همین اساس، پیشنهادها زیر برای نهادینه‌سازی مؤثر فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه اسلامی ارائه می‌شود:

- ۱- توسعه آموزش‌های بین‌رشته‌ای در دانشگاه‌ها برای تحلیل علمی و کاربردی مفاهیم ایثار از منظر فلسفی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و فرهنگی.
 - ۲- بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی و غنی‌سازی آن‌ها با روایت‌های الهام‌بخش از ایثار در حوزه‌های متنوع مانند علم، اقتصاد، هنر و فرهنگ.
 - ۳- حمایت از تولید آثار هنری و رسانه‌ای خلاقانه از جمله فیلم‌های کوتاه، مستند، انیمیشن و بازی‌های دیجیتال با محوریت ایثار و مسئولیت‌پذیری اجتماعی.
 - ۴- راه‌اندازی پویش‌ها و کمپین‌های اجتماعی برای برجسته‌سازی جلوه‌های معاصر ایثار در میان اقشار مختلف مردم به‌ویژه جوانان.
 - ۵- توانمندسازی معلمان و مربیان تربیتی با آموزش مفاهیم بنیادین ایثار و روش‌های نوین تربیتی برای انتقال آن.
 - ۶- برقراری ارتباط سازنده با فضای مجازی با نگاه فرصت‌محور و تربیتی، نه صرفاً تهدیدمحور و نظارتی.
 - ۷- پیوند دادن ایثار با مسائل روز جامعه همچون عدالت اجتماعی، مبارزه با فساد، حفاظت از محیط زیست، مسئولیت‌پذیری فرهنگی و مشارکت اقتصادی.
- در نهایت، باید گفت که فرهنگ ایثار و شهادت، اگر به درستی فهم، تفسیر و اجرا شود، نه تنها ضامن پایداری هویت دینی و ملی است، بلکه موتور محرکه‌ای برای حرکت تمدنی، پیشرفت و عدالت اجتماعی خواهد بود. این فرهنگ، در دل خود، عشق، آگاهی، تعهد، خلاقیت و ایمان را به هم پیوند می‌زند و اگر با زبان نسل امروز سخن بگویید، می‌تواند پیام‌آور تمدنی نوین بر پایه کرامت انسانی و تعالی الهی باشد.

منابع

- آشتیانی، محمدرضا (۱۳۸۷). فرهنگ ایثار و شهادت در ایران اسلامی. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- آوینی، سید مرتضی (۱۳۷۱). روایت فتح [مجموعه مستند]. شبکه یک سیما.
- احمدی، محمدرضا (۱۴۰۰). روایت تصویر در ترویج مفاهیم ایثار. تهران: انتشارات سروش.
- اکبری، زهرا (۱۴۰۱). تحلیل کمپین‌های رسانه‌ای در بازنمایی فرهنگ ایثار در بحران‌ها. رسانه و جامعه، ۹(۱)، ۵۵-۷۲.
- اکبری، زهرا (۱۴۰۱). نقش شبکه‌های اجتماعی در ترویج گفتمان ایثار و شهادت در دوران بحران کرونا. ارتباطات نوین، ۸(۳)، ۷۲-۸۹.
- بهزادی، حسین (۱۳۹۴). روایت صادقانه، رمز تأثیر در ادبیات پایداری. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- جعفری، ناهید (۱۴۰۰). تحلیل کارکردهای ادبیات در بازنمایی مفاهیم ایثار برای نسل نو. نقد ادبی و هنری انقلاب اسلامی، ۳(۲)، ۴۵-۶۲.
- رستمی، علی (۱۴۰۲). ایثار در بستر رسانه‌های نوین: رویکردی رسانه‌ای و کاربردی. قم: پژوهشگاه فضای مجازی.
- رحیمی، جعفر (۱۳۹۵). ایثار و شهادت در جامعه اسلامی. تهران: انتشارات پیام نور.
- رحیمی، سمانه (۱۴۰۰). چالش‌های زبانی در انتقال مفاهیم فرهنگی به نسل جدید. مطالعات فرهنگی معاصر، ۵(۱)، ۳۵-۴۹.
- رحیمی، فرهاد (۱۳۹۷). تحلیل محتوای فیلم‌های دفاع مقدس از منظر بازنمایی فرهنگ ایثار. هنر و رسانه، ۱۲(۱)، ۴۵-۶۲.
- رضایی، علی (۱۴۰۱). سهم فعالیت‌های پرورشی در نهادینه‌سازی مفاهیم فرهنگی در مدارس ایران. پژوهشنامه تعلیم و تربیت فرهنگی، ۱۷(۱)، ۳۴-۵۰.
- رضایی، محمد (۱۳۹۲). تحلیل جامعه‌شناختی فرهنگ ایثار در جنگ ایران و عراق. مطالعات راهبردی دفاعی، ۵(۲)، ۶۵-۸۸.
- رضوی، سمانه (۱۳۹۹). نقش روایت‌های کوتاه در بازنمایی مفاهیم ایثار در شبکه‌های اجتماعی. فرهنگ پایداری، ۵(۱)، ۲۵-۴۴.

- زرگر، ابراهیم (۱۳۹۸). تحلیل انتقادی رویکردهای شعاری در ترویج فرهنگ ایثار. تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۱(۳)، ۷۹-۹۳.
- سعیدی، محمدرضا (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی روایت‌های جنگ در سینمای ایران. فرهنگ پایداری، ۸(۲)، ۴۹-۶۷.
- شریفی، لیلا (۱۳۹۵). نقد تربیتی کلیشه‌ها در آموزش ارزش‌ها. تهران: نشر معارف.
- طباطبایی، سعید (۱۴۰۲). بازتعریف روایت ایثار در بستر رسانه‌های نوین. رسانه و هنر اسلامی، ۷(۱)، ۱۷-۳۸.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۳). تفسیر المیزان (جلد ۹). ناشر: دارالکتب الاسلامیه.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۶). المیزان فی تفسیر القرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- غفاری، حسین (۱۳۹۸). شهدا و بازتولید ارزش‌های اخلاقی در جامعه معاصر. تهران: نشر معارف.
- کاظمی، وحید (۱۴۰۰). رسانه و ایثار در عصر دیجیتال. تهران: انتشارات سمت.
- کامل‌نیا، علی اصغر (۱۳۹۹). بازآفرینی مفاهیم ارزشی با زبان هنر. فرهنگ و رسانه انقلاب اسلامی، ۸(۲)، ۶۱-۷۸.
- کمالی، محمد (۱۳۸۸). تاریخ اسلام و فرهنگ شهادت. تهران: انتشارات علم.
- کریمی، سمانه (۱۴۰۰). نقش گروه‌های جهادی در مدیریت بحران‌های اجتماعی در ایران. مدیریت بحران، ۱۷(۲)، ۸۹-۱۰۵.
- کریمی، یلدا (۱۴۰۱). بررسی موانع حمایت از هنرمندان جوان در حوزه ایثار. فرهنگ معاصر و هنر دینی، ۶(۱)، ۷۹-۹۴.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). آثار شهید مطهری. ناشر: صدرا.
- محمدی، زهرا (۱۳۹۸). بررسی نقش آموزش و پرورش در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۶(۳)، ۵۵-۷۲.
- محمدی، فاطمه (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی پیام‌رسانی فرهنگی در فضای مجازی: مطالعه موردی مفاهیم ارزشی. رسانه و جامعه، ۳(۲)، ۶۲-۷۸.
- مرادی، علی (۱۴۰۱). ایثار در دوران کرونا: مطالعه‌ای بر رفتارهای داوطلبانه در بحران سلامت. رفاه اجتماعی، ۲۵(۴)، ۵۶-۷۲.

- مؤسسه صبا(۱۴۰۲). گزارش تحلیلی از تأثیر کمپین‌های ایثار اجتماعی در دوران کرونا. تهران: مرکز هنرهای رسانه‌ای انقلاب اسلامی.
- موسوی، رضا(۱۳۸۷). فرهنگ مقاومت و دفاع مقدس در جمهوری اسلامی ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- نصیری، احمد(۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی از منظر ترویج ارزش‌های ایثار و فداکاری. آموزش و پرورش تطبیقی، ۱۲(۲)، ۹۳-۱۰۸.
- نوروزی، لیلا(۱۴۰۱). بررسی ظرفیت موشن‌گرافی و انیمیشن در آموزش ارزش‌های اجتماعی. هنر انقلاب، ۴(۲)، ۴۵-۶۰.
- یوسفی، نسرین(۱۳۹۹). زبان عرفانی در مستندهای شهید آوینی. هنر اسلامی، ۱۱(۳)، ۲۷-۴۳.